

Davranışsal İktisat Bağlamında Ekonomik Krizlerin Değerlendirilmesi

Ayşen EDİRNELİGİL*
Selçuk Üniversitesi

Öz

Kriz olgusu iktisat biliminin en önemli konularından biridir. Bu nedenle tarih boyunca meydana gelen krizler incelenerek yeni krizlerin öngörülmesi ya da krizlerden sonra ekonomik teorinin sağlanabilmesi için farklı iktisat teorileri geliştirilmiştir. Bu çalışma, ekonomik kriz olgusunu Klasik, Keynesyen, Marksist ve Monetarist yaklaşımlar ve finansal kriz modelleri çerçevesinde ele alarak incelemekte; Dördüncü Nesil Krizler ve Davranışsal İktisadın krizlere getirdiği yeni yaklaşımları değerlendirmektedir. Klasik ve neoklasik iktisat teorileri, krizleri piyasa mekanizmasının geçici dengesizlikleri olarak ele alırken, Keynesyen yaklaşım talep yetersizliği ve belirsizlik nedeniyle oluşan uzun vadeli durgunluklara vurgu yapmaktadır. Monetaristler ise para arzındaki dengesizliklerin krizlerin temel nedeni olduğunu savunmaktadır. Öte yandan, üçüncü nesil finansal kriz modelleri, 1990'larda yaşanan Asya Krizi örneğinden hareketle bankacılık sisteminin yapısal zayıflıkları ve aşırı borçlanmaya odaklanmıştır.

2008 Küresel Finansal Krizi ile, krizlerin yalnızca makroekonomik dengesizliklerden değil, aynı zamanda bireylerin irrasyonel davranışlarından kaynaklandığına dikkat çekilmiş ve davranışsal iktisat teorileri ile dördüncü nesil finansal kriz modelleri önem kazanmıştır. Davranışsal iktisat, yatırımcıların psikolojik eğilimlerinin ve sürü psikolojisinin piyasalarda spekülasyon balonları ve çöktürlere nasıl yol açtığını açıklamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada, krizlerin daha iyi anlaşılması ve yönetilmesi için hem ekonomik hem de davranışsal faktörlerin bir arada değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler

Davranışsal iktisat, Ekonomik kriz, Finansal Kriz modelleri, İktisadi Düşünce Okulları

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, aysenkoroglu@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0851-1740

Evaluation of Economic Crises in the Context of Behavioral Economics

Abstract

This study investigates the phenomenon of economic crises, analyzing various economic schools of thought and financial crisis models. It reviews Classical, Keynesian, Marxist, and Monetarist perspectives on crises and evaluates newer approaches such as Fourth Generation Crises and Behavioral Economics. Classical and neoclassical theories regard crises as temporary market imbalances, while Keynesian theories focus on long-term recessions due to insufficient demand and uncertainty. Monetarists argue that crises arise from imbalances in the money supply. Additionally, third-generation models emphasize the structural weaknesses of the banking sector and excessive debt, as seen in crises like the 1990s Asian Crisis.

The 2008 Global Financial Crisis revealed that macroeconomic imbalances alone do not explain crises; irrational behavior also plays a significant role. This led to the growing importance of Behavioral Economics and fourth-generation models, which explore how psychological factors, such as herd behavior and investor biases, fuel speculative bubbles and market collapses. The article concludes that understanding and managing crises effectively requires integrating economic theories and behavioral insights, as they provide a more comprehensive view of the causes and dynamics of economic crises.

Keywords

Behavioral economics, Economic crisis, Financial crisis models, Schools of economic thought

Extended Abstract

Economic crises, as one of the most contentious and multifaceted topics in economic discourse, have been examined through various theoretical lenses throughout history. This article aims to provide a comprehensive analysis of the origins and developmental trajectories of economic crises by situating them within the frameworks of different economic schools and crisis models. The discussion progresses from classical economics to Keynesian and Monetarist theories, eventually encompassing third- and fourth-generation crisis models as well as the contributions of behavioral economics. By synthesizing these approaches, the study seeks to illuminate the complex dynamics that underlie economic crises, offering a robust understanding of their causes and implications.

In defining the concept of crisis, the article identifies economic crises as severe disruptions to economic activity, characterized by significant declines in production, employment, and financial stability. The causes and effects of crises, as well as their various typologies, are explored. The first section of the paper focuses on crisis models spanning four generations, each providing unique insights into the origins of economic shocks. The second section evaluates the perspectives of different economic schools on crises, while also delving into the behavioral economics approach, which highlights the psychological dimensions of economic decision-making. In the concluding section,

the paper assesses the relative success of these crisis models and economic theories in both explaining and predicting crises.

Classical and neoclassical economic theories perceive crises as temporary deviations from the normal functioning of the market. Classical economists, adhering to the principles of Say's Law, contended that supply would inherently create its demand, and thus, any imbalances within the market were transient. According to this view, the self-regulating mechanisms of the free market would eventually restore equilibrium, negating the need for state intervention. Crises, in this framework, were perceived as short-lived disruptions that would be resolved through the market's internal dynamics. Neoclassical economics, which built upon classical thought, introduced assumptions of rational behavior and perfect competition, suggesting that market participants would always make optimal decisions. Under such conditions, crises were considered less likely, as the invisible hand of the market would guide economic actors toward efficient outcomes.

However, historical events such as the 1929 Great Depression exposed the limitations of classical and neoclassical assumptions. The sheer scale of the economic collapse demonstrated that market forces alone were inadequate for resolving deep economic downturns. This pivotal moment in economic history prompted a reevaluation of traditional theories and led to the rise of alternative approaches, most notably Keynesian economics.

Keynesian economics, emerging in response to the failures of classical models, posited that crises stem from insufficient effective demand and the irrational behavior of market actors, particularly in times of uncertainty. According to John Maynard Keynes, during periods of economic downturn, households and firms tend to increase their savings due to pessimistic expectations about the future, which exacerbates the decline in aggregate demand. This demand reduction, in turn, leads to prolonged economic stagnation. Keynes argued that the state has a crucial role to play in mitigating these downturns by actively intervening in the economy. Specifically, during recessions and crises, governments should implement expansive fiscal and monetary policies to stimulate demand and restore economic growth. The policies inspired by Keynes' theories became particularly influential in the aftermath of the Great Depression, as governments around the world adopted measures to counteract the economic malaise. Keynesian economics thus dominated crisis management for several decades, highlighting the need for active government intervention to prevent and mitigate economic downturns.

In contrast, the monetarist school, led by Milton Friedman, emphasized the role of money supply in causing economic crises. Monetarists argued that fluctuations in the money supply, rather than demand-side factors, were the primary drivers of economic instability. According to this view, central banks should focus on maintaining price stability by controlling the growth of the money supply, as excessive increases or decreases could lead to inflation or deflation, respectively. Monetarists were particularly critical of the Keynesian emphasis on government intervention, suggesting that such policies were ineffective and often counterproductive, particularly during the stagflation period of the 1970s when both inflation and unemployment rose simultaneously. However, while the monetarist approach offered valuable insights into the importance of monetary policy, it too proved inadequate in explaining the complexities of financial crises that unfolded in subsequent decades.

The third-generation crisis models, which emerged in the wake of global and regional crises during the 1980s and 1990s, shifted the focus toward micro-level structural weaknesses in the economic system. These models examined the fragility of the banking sector, excessive private-sector borrowing, and imbalances in foreign debt as key factors contributing to financial crises. For instance, the Asian financial crisis of the late 1990s underscored how vulnerabilities in the banking system, coupled with short-term foreign borrowing, could precipitate large-scale economic turmoil. While these models provided a more nuanced understanding of the structural underpinnings of crises, they still fell short of offering a complete explanation, as evidenced by the 2008 Global Financial Crisis.

The 2008 crisis marked a turning point in the study of economic crises, revealing that financial instability cannot be fully explained by structural weaknesses alone. The crisis underscored the importance of behavioral and psychological factors in shaping market outcomes, leading to the development of fourth-generation crisis models and a growing emphasis on behavioral economics. Behavioral economics challenges the classical assumption of rationality, suggesting that market actors often make irrational decisions influenced by cognitive biases, uncertainty, and herd behavior. These psychological tendencies can lead to the formation of speculative bubbles, which eventually burst, causing significant disruptions to the broader economy. The 2008 crisis, driven in part by irrational exuberance in housing markets and the subsequent collapse of mortgage-backed securities, highlighted the critical role that investor psychology plays in financial markets.

Fourth-generation crisis models, informed by behavioral economics, argue that crises are not solely the result of economic fundamentals but are also shaped by human behavior. Speculative bubbles, market panics, and sudden shifts in investor sentiment are all manifestations of irrational behavior that can exacerbate economic instability. By integrating insights from psychology into economic analysis, behavioral economics offers a more comprehensive framework for understanding how crises develop and why they can be so difficult to predict and manage.

In conclusion, this article underscores the importance of considering multiple theoretical perspectives when analyzing economic crises. Classical and neoclassical theories emphasize the self-correcting nature of markets, while Keynesian and monetarist approaches highlight the need for government intervention and monetary management. Third-generation crisis models focus on the structural weaknesses of the financial system, whereas fourth-generation models and behavioral economics shed light on the psychological dimensions of economic decision-making. To effectively manage and prevent future crises, it is essential to adopt a holistic approach that incorporates both economic and behavioral factors. By doing so, policymakers can better anticipate the conditions that lead to crises and implement more effective strategies to mitigate their impact.

Giriş

Ekonomik krizler, iktisat biliminin en çok tartışılan ve ilgi gören konularından biri olarak, hem tarihsel hem de güncel bağlamda önemli bir araştırma alanı oluşturur. Krizlerin nedenleri, etkileri ve çözümleri üzerine yürütülen tartışmalar, iktisadi düşüncenin evriminde belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda, ekonomik krizlerin anlaşılması ve yönetilmesi, farklı iktisadi teorilerin ve modellerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Krizlerin ekonomik sistem üzerindeki etkileri, yalnızca makroekonomik göstergelerle sınırlı kalmayıp, toplumsal ve bireysel düzeyde de ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle, krizlerin çok boyutlu yapısını kavramak, hem teorik hem de pratik açılarından oldukça önemlidir.

Klasik iktisat teorileri, krizleri piyasa mekanizmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirirken, Keynesyen yaklaşımlar krizlerin talep yetersizliği ve belirsizlikten kaynaklandığını savunur. Monetarist teoriler ise para arzındaki dengesizliklerin krizlerin temel nedeni olduğunu öne sürer. Ancak, 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında yaşanan finansal krizler, bu geleneksel yaklaşımların ötesine geçilmesi gerektiğini göstermiştir. Özellikle 1990'larda Asya Krizi ve 2008 Küresel Finansal Krizi, ekonomik krizlerin sadece makroekonomik göstergelerle açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu ortaya koymuştur. Bu krizler, finansal sistemin yapısal zayıflıkları kadar, bireylerin irrasyonel davranışlarının da krizlerin oluşumunda kritik bir rol oynadığını göstermiştir.

Davranışsal iktisat, bireylerin karar alma süreçlerindeki psikolojik faktörleri inceleyerek, ekonomik krizlerin anlaşılmasına yeni bir perspektif kazandırmıştır. Bu yaklaşım, yatırımcıların ve tüketicilerin irrasyonel davranışlarının, spekülasyonlar ve finansal çöküşler üzerindeki etkilerini vurgular. Davranışsal iktisat, geleneksel iktisat teorilerinin rasyonel birey varsayımını sorgulayarak, krizlerin anlaşılmasında daha gerçekçi bir çerçeve sunar. Bu bağlamda, ekonomik krizlerin değerlendirilmesinde davranışsal faktörlerin dikkate alınması, daha kapsamlı ve etkili politika önerilerinin geliştirilmesine olanak tanır.

Bu çalışma, ekonomik krizlerin nedenlerini ve dinamiklerini daha iyi anlayabilmek için farklı iktisadi okulların yaklaşımlarını ve davranışsal iktisadın sunduğu yeni perspektifleri incelemektedir. Çalışmanın ilk bölümü, kriz kavramını ve ekonomik krizlerin tarihsel gelişimini ele alırken, ikinci bölümde farklı iktisadi okulların kriz teorileri değerlendirilerek, davranışsal iktisadın

bu alana katkıları incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise 2008 krizi özelinde iktisadi okulların ve kriz modellerinin yaklaşımları değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise, krizlerin anlaşılması ve yönetilmesi için ekonomik ve davranışsal faktörlerin bir arada ele alınmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, gelecekteki krizlerin önlenmesi ve yönetilmesi için bütüncül yaklaşımların geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Kriz Kavramı ve Kriz Modelleri

Ekonomik krizler iktisat biliminin en önemli konularından biri olmuştur. Öncelikli olarak ekonomik kriz kavramını ve türlerini ele almak, kriz olgusunun tarihsel süreçte gelişimini ve iktisadi okullar açısından ele alınış biçimlerini anlamayı kolaylaştıracaktır.

Ekonomik Kriz Kavramı

İktisat biliminde kriz, ani bir biçimde ortaya çıkarak mikro ve makro değişkenlerin bozulmasına ve yıpranmasına neden olan olumsuz gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güney, 2016, s. 11). Ekonomik kriz, içsel veya dışsal nedenler sonucu oluşan ve olduğu alanda iktisadi, mali, ticari, sosyal ve kültürel birtakım değişiklik ve olumsuzluklara yol açan kriz türü olarak da tanımlanmaktadır (Dursunoğlu, 2009, s. 22). Kriz ekonomide normal olmayan bir haldir ve piyasa mekanizması içerisinde piyasaların işlememesi, kilitlenmesi ya da aşırı duyarlı hale gelerek büyük boyutlu dalgalanmalara neden olmaktadır (Darıcan, 2009, s. 40).

Ekonomik krizler; üretimde hızlı daralma, faizlerde yükseliş, ani işsizlik artışı, fiyatlar genel seviyesinde keskin değişim, iflaslar, borsada çöküş, finansal piyasa dalgalanmaları veya artan spekülasyon hareketleri gibi farklı şekillerde etkisini göstermektedir (Fırat, 2006, s. 3).

Ekonomik krizler birçok içsel ve dışsal nedenlerle ortaya çıkabilmekte ve genel olarak nedenleri aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Fener, 2012, s. 22).

- Krizler, finansal ve reel sektörlerde talep daralması veya arz fazlalığına bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Hem talep hem de arz krizinin ortaya çıkmasında ise çeşitli faktörlerin etkisi vardır.
- Krizler her zaman ekonomik nedenler sonucu ortaya çıkmayabilir. Örneğin, bir ülkede iklimin aniden değişmesi, deprem ve sel gibi ekonomik olmayan doğal etkenler de ekonomik krize yol açabilmektedir (Dursunoğlu, 2009, s. 28).
- Siyasal, teknolojik, ekolojik ve ekonomik alanlardaki hızlı değişimler ekonomik krizler açısından elverişli bir zemin hazırlayabilmektedir. Bu bağlamda bir teknolojik buluş bir taraf için fırsat oluştururken başka bir taraf için kriz nedeni olabilmektedir.
- Fiyatlar genel seviyesinde, istihdam ve üretimde meydana gelen ani ve keskin dalgalanmalar; işsizlik, hiperenflasyon ve depresyon gibi şokları beraberinde getirebilmektedir.

Farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilen ekonomik krizlerin temel etkisi; ülke kalkınmasını geciktirerek gelişim ve büyüme sürecini duraksatmasıdır. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde krizlerin arka arkaya yaşanması, bu ülkelerin yalnızca ekonomik değil; sosyal açıdan da gelişmesine engel olmaktadır. Ekonomik krizler birbirleri ile bağlantılı olsalar da etkileri farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır (Fırat, 2006, s. 4-15). Ekonomik krizlerin etkileri kısa ve uzun dönemli olarak incelenmektedir. Kısa dönemli krizin etkileri genellikle borsa, döviz kurları, faiz oranları, altın ve petrol fiyatları üzerinde görülmektedir. Uzun dönemli krizin etki alanı içerisinde ise; ekonomik büyüme, istihdam, fiyatlar genel düzeyi, gelir dağılımı ve ödemeler bilançosu gibi temel makro büyüklükler yer almaktadır (Ay, 2011, s. 15-21).

Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik krizler, niteliği, çıkış sebebi, çıktığı sektör ve etki ettiği alana bağlı olarak farklı ayrımlara tabi tutulmaktadır. Örneğin niteliğine göre ekonomik krizler; 'içsel krizler' ve 'global krizler' olarak ikiye ayrılmaktadır. İçsel krizler, doğal afetler gibi ekonomik olmayan sebepler ile mali piyasalardaki bozukluklar, hiperenflasyon, paranın aşırı değerlenmesi, yolsuzluk ve bütçe açığı gibi ekonomik sebepler sonucu ortaya çıkan krizleri ifade etmektedir. Global krizler ise dış dünyada meydana gelen iktisadi problemler, küresel ısınma, savaşlar ve enerji fiyatlarındaki keskin yükselişler gibi faktörlerin sebep olduğu daha geniş ölçekli krizler olarak nitelendirilmektedir (Dursunoğlu, 2009, s. 28-68). Ayrıca krizler, reel sektör krizleri ve finansal sektör krizleri olmak üzere etkiledikleri sektör bakımından ikiye ayrılarak da değerlendirilmektedir. Finansal krizler ekonominin geneli üzerinde tahrip edici sonuçlara neden olabilen ve piyasaların işleyişini bozan piyasa çöküşleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Reel sektör krizleri ise üretimde veya istihdamdaki önemli dalgalanmalarla birlikte ortaya çıkmaktadır (Fırat, 2006, s. 3). Reel sektör krizi; işgücü, mal ve hizmet piyasalarını etkileyerek, işsizlik, durgunluk ve enflasyon gibi sorunlar şeklinde gözlenen şoklardır (Hatipoğlu, 2012, s. 55). Bu krizler; yarattığı sorunlar itibari ile; enflasyon krizi, durgunluk krizi ve işsizlik krizi gibi sınıflara ayrılmaktadır. Kriz; mal ve hizmet piyasasındaki fiyat artışları belirli bir sınırı üstünde olduğunda 'enflasyon krizi', fiyatlar genel seviyesi ekonomideki yatırımları teşvik edecek düzeyin altında gerçekleştiğinde 'durgunluk krizi' olarak adlandırılmaktadır. Diğer taraftan işgücü piyasasındaki işsizlik oranlarının belirli bir seviyenin üzerine çıkmasıyla da işsizlik krizi oluşmaktadır (Ay, 2011, s. 9).

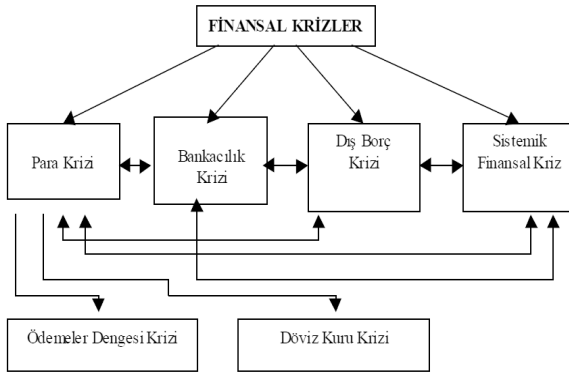
Finansal krizler genel olarak, tüm piyasaların etkin işleyişini bozarak, reel ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilen finansal piyasa çöküşleri olarak tanımlanmaktadır (IMF, 2004, s. 75). Finansal kurumların ödeme zorluğu yaşaması, borsada yaşanan önemli çöküntüler, ulusal paradan kaçış ve belirsizliğin artması gibi göstergelerle ortaya çıkan finansal krizler, ulusal paranın değerini, istihdamı ve üretimi olumsuz yönde etkilemektedir (Bastı, 2006,

s. 7). 1994-1995 döneminde Latin Amerika'daki Tekila Krizi, 1997 yılında Güneydoğu Asya Krizi, 1998 yılında Rusya ve Brezilya Krizi, 2000-2001 döneminde Türkiye'de, 2001 yılında Arjantin'de ve son olarak 2008'de ABD'de yaşanan finansal krizler, dünyanın farklı bölgelerinde bu krizlerin oldukça sık ortaya çıktığını göstermektedir.

Finansal krizler, sistemi oluşturan kurumlar, değişkenler ve ilişkilerdeki bozulmalara bağlı olarak farklı alt başlıklarda ele alınmaktadır. Bu bağlamda, finansal krizler; bankacılık krizi, para krizi, dış borç krizi ve sistemik finansal krizler olmak üzere dört temel grupta incelenmektedir (Oktar ve Dalyancı, 2010, s. 4). Piyasalarda yaşanan panik sebebiyle ekonomik aktörlerin bankalardaki birikimlerini çekmek istemeleri sonucu finans kesiminin yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelmesi ve bu problemi çözmek amacıyla parasal otoritenin bankalara büyük çaplı kaynak aktarımına gitmek zorunda kalması, 'bankacılık krizi' olarak adlandırılmaktadır. Para krizi ise ülke parasının döviz cinsinden değeri üzerinde yaşanan spekülasyonla sonlanması veya ülkedeki yetkililer tarafından faiz oranları yükseltilerek ya da uluslararası rezervlerin hacmi artırılarak yerel para biriminin savunulması zorunluluğu olarak tanımlanmaktadır (IMF, 2004, s. 74-75). Dış borç krizi, kamu ya da özel kesim fark etmeksizin bir ülkenin borçlarını ödeyememe durumunda ortaya çıkan sorunu ifade etmektedir (Bastı, 2006, s. 8). Finansal sistemde ortaya çıkarak, kredi tahsisi, varlık değerlemesi ve ödeme akışı gibi sistemin temel işlevlerinin aksamasına sebep olan şoklar sistemik finansal krizler olarak tanımlanmaktadır (Delice, 2003, s. 62).

Finansal kriz türleri birbirinden bağımsız olmayıp, genellikle bir alanda başlayan bir kriz, diğer kriz türlerini de beraberinde getirebilmektedir. Şekil 1, finansal krizler arasındaki bu olası bağları göstermektedir (Delice, 2003, s. 63).

Şekil 1. Finansal kriz türleri

Her ne kadar reel sektör krizi ile finansal krizler kavramsal olarak birbirlerinden bağımsız değerlendirilse de aralarında güçlü bir etkileşim söz konusudur. Finans kesiminde meydana gelen bir şokun reel kesime yansması aynı şekilde reel kesimde ortaya çıkan keskin bir dalgalanmanın da finans kesimine yansması kaçınılmazdır (Hatipoğlu, 2012, s. 55).

Finansal Kriz Modelleri

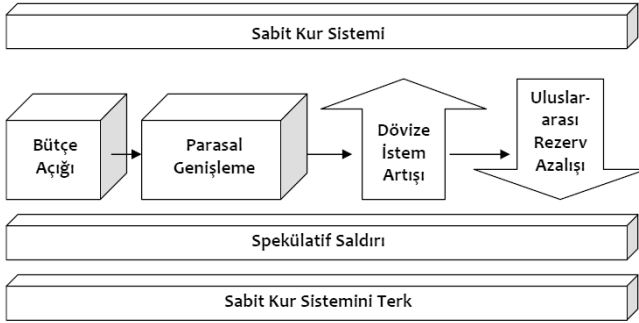
Krizleri açıklamak üzere geliştirilen, farklı zaman ve bölgelerde yaşanan iktisadi şokların özelliklerine bağlı olarak geliştirilen yaklaşımlar kriz modellerini ifade etmektedir. Krizler ortak noktalara sahip olsa da her kriz kendi içinde özel durumlar barındırmaktadır. Her yeni krizin altında yatan nedenin bir öncekine göre farklılık göstermesi ve farklı koşullarda gerçekleşmesi ise çok sayıda teorik modelin ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Krizlerin farklı noktalarına odaklanan bu modeller genellikle dört başlık altında toplanmaktadır (Sakin, 2013, s. 22):

- Birinci Nesil Kriz Modelleri (Spekülatif Atak Modeli)
- İkinci Nesil Kriz Modelleri
- Üçüncü Nesil Kriz Modelleri (Yayımla / Bulaşma Etkisi Modelleri)
- Dördüncü Nesil Kriz Modelleri

Birinci Nesil Kriz Modelleri

Krizleri açıklamaya yönelik geliştirilen öncü çalışmalara genel olarak 'birinci nesil kriz modelleri' adı verilmektedir. Birinci nesil kriz modelleri 1979 yılında Krugman tarafından ortaya atılmış, 1984 yılında Robert P. Flood ve Peter M. Garber tarafından geliştirilmiştir. İlk resmi finansal krizi modeli olarak kabul edilen Krugman'ın çalışması, 1978 yılında Stephen W. Salant ve Dale W. Henderson'un mal piyasalarında uygulanan istikrar programları ile ilgili çalışmaları temel alınarak geliştirilmiştir (Yılmaz vd. 2005, s. 89). Bu modele göre finansal krizlerin ortaya çıkmasındaki temel neden, gevşek maliye ve para politikaları gibi makroekonomik uygulamaların, döviz kuru hedefleri ile tutarsızlık göstermesidir (Basti, 2006, s. 9). Literatürde 'spekülatif atak krizleri' olarak da adlandırılan birinci nesil finansal kriz modeli, Meksika ve Arjantin'deki finansal krizleri açıklayabilmek üzere kullanılmıştır (Karaçor ve Alptekin, 2006, s. 238). Birinci nesil kriz modellerine göre, krizin oluşum süreci Şekil 2'de açıklanmaktadır.

Şekil 2. Birinci nesil kriz modellerinde kriz oluşum süreci

Kaynak: *Sevim, 2012, s. 26.*

Sabit kurun sürdürülemezlik yerini mutlaka başka bir kur sistemine bırakacağını öngören bu model, para krizlerini ve dolayısıyla finansal krizleri anlama noktasında temel teşkil etmektedir (Delice, 2003, s. 65).

İkinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil finansal kriz modelleri kendi içinde tutarlı olmasına rağmen; 1992-93 Avrupa Para Krizlerini açıklayamaması sonucu eleştirilere maruz kalmıştır. Bu durum yeni model arayışlarını hızlandırmış ve ikinci nesil finansal kriz modelleri ortaya çıkmıştır. İkinci nesil kriz modelleri, uygulanan politikalar ile döviz kuru arasındaki uyumsuzluğun yol açtığı para krizini ele alsada beklenti unsurunu teoriye dahil ederek birinci nesil kriz modellerinden ayrılmıştır (Yılmaz vd. 2005, s. 91).

İkinci nesil kriz modelleri, 1994 yılında Obstfeld'in çalışması ile başlamış ve Calvo (1995), Sach, Tornell ve Velesco (1996) Cole ve Khoe (1996) ve Drazen (1998) gibi diğer araştırmacıların çalışmaları ile geliştirilmiştir. Bu modelde, beklentilerin yanı sıra politik tercihler de analize dahil edilmiş ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde dahi parasal bir krizin olabileceği savunulmuştur (Sevim, 2012, s. 30).

Modelin varsayımlarına göre ekonomik aktörlerin beklentileri ile uygulanan politikaların sonuçları arasında bir tutarsızlık oluşması, ekonomi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmaktadır. Hanehalkının, sabit kur ortamında açıklanan kur oranına inancının azalması, devalüasyon beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, devalüasyon beklentisi ile bono sahiplerinin yüksek faiz oranı talep etmesi ya da işçi sendikalarının paranın değer kaybedeceği beklentisi ile ücret artışı talep etmesi piyasayı etkilemektedir. Değişen beklentiler birbirini besleyerek ekonominin yönünün değişmesine yol açmakta ve sabit kur sisteminin maliyetini yükseltmektedir (Hatipoğlu, 2012, s. 62).

Böyle bir ortamda beklentilerin yön verdiği tedbirler krize neden olmakta ve politikaların uygulanmasına engel olmaktadır. Ayrıca ortaya çıkan farklı

beklentiler, piyasalarda 'çoklu denge' olarak adlandırılan birden fazla denge oluşumuna da zemin hazırlamaktadır. Makroekonomik verilerde bir olumsuzluk olduğu durumda ise bu olumsuzluk sabit kura yansiyarak, başka bir denge noktasında istikrar kazandırabilmektedir (Bastı, 2006, s. 13).

İkinci nesil kriz modellerinin, birinci nesil modellere göre küresel finansal piyasalara daha uygun olduğu söylene de analizin temelini oluşturan beklentilerdeki değişiklik ve güven kaybının sebepleri konusunda yetersiz kalmasıyla eleştiriler aldığı görülmektedir. Genel itibarıyla birinci nesil modellerde olduğu gibi krizin, döviz kuru ile uygulanan ekonomik politikalar arasındaki uyumsuzluktan kaynaklı olduğu savunulmaktadır. Modele göre; finansal piyasalar yalnızca bu uyumsuzluğun üzerine gitmektedir (Yılmaz vd., 2005, s. 92).

Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

Küresel ekonomiyi önemli boyutlarda etkileyen 1997 yılındaki Asya krizini açıklamada birinci ve ikinci nesil modellerin yetersiz kalması sonucu üçüncü nesil kriz modelleri geliştirilmiştir (Karaçor ve Alptekin, 2006, s. 239).

Birinci ve ikinci nesil modellerden farklı olarak üçüncü nesil kriz modellerinin temel varsayımı; para krizleri ile bankacılık krizlerinin birbirini besleyen bir döngü olduğu fikrine dayanması ve krizlerin ülkelere yayılma mekanizmasını açıklamaya çalışmasıdır. Model; Krugman'ın, hükümetlerin finansal kurumların yükümlülüklerini garanti altına almasından doğduğunu ileri sürdüğü 'ahlaki risk' yaklaşımı ile Sachs'ın 'finansal atak' yaklaşımlarını baz almaktadır. Bu bağlamda bankaların kredi riskini yükselterek kredi hacmini genişletmesiyle finansal aktiflerin fiyatı yükselmekte ve finansal sistem nominal olarak aşırı derecede büyümektedir. Oluşan finansal balonların patlaması, süreci tamamen tersine çevirmektedir. Finansal piyasalarda yaşanan bu olumsuzluklar, ulusal düzeyde ödeme sisteminin kilitlenerek bankacılık krizinin ve hemen ardından para krizinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Günümüzde bankaların kaynak ve kullanım alanlarında döviz çeşitliliği oluşturması, vade riskinin yanı sıra kur riskini de beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak likidite problemi ortaya çıkmakta ve genel makroekonomik göstergeler olumlu olsa da bu durum krize yol açmaktadır. Finansal sektörde yaşanan söz konusu gelişmeler yerel para birimini zayıflatırken, devalüasyon durumunda sektör ciddi şekilde zarar görmektedir. Dolayısıyla süreç kısır bir döngü şeklinde devam edebilmektedir (Yılmaz vd., 2005, s. 93).

Üçüncü nesil kriz modelleri, döviz kurundaki bozulmalar, yapısal nedenler, kamu maliyesi açıkları, spekülatif sermaye atakları ve dış ticaret bilançosu göstergeleri gibi farklı kaynaklardan krizin beslendiğini savunmaktadır. Bu durum başta kırılgan ekonomiler olmak üzere farklı ülkeleri krizle yıpratmaktadır. Krizlerden korunmak ve krizleri iyi yöneterek negatif etkilerini azaltmak için mali göstergeler, reel ekonomi göstergeleri, dış ticaret hadleri ve parasal göstergeler gibi çeşitli öncü göstergelere başvurulmakta ve kriz önceden tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Karaçor ve Alptekin, 2006, s. 240).

Dördüncü Nesil Kriz Modelleri

Dördüncü nesil kriz modelleri, kriz aşamalarının doğrusal ilerleyişine ve krizler sırasında iletişim stratejilerinin önemine odaklanan daha önceki çerçevelerin, özellikle de üçüncü nesil modellerin üzerine inşa edilmiştir. Ancak dördüncü nesil model, modern krizlerin karmaşıklığını ve etkileşimini vurgulayarak kriz çözümüne daha dinamik ve etkileşimli bir yaklaşım getirmektedir. Bu model, finansal krizlerin psikolojik ve davranışsal yönlerine daha fazla odaklanmaktadır. Krizlerin sadece ekonomik temellere dayalı olmayıp, yatırımcı davranışları, beklentiler ve finansal piyasalardaki spekülasyon hareketlerinden kaynaklanabileceğine vurgu yapmaktadır.

Üçüncü nesil kriz modellerinde, tipik olarak kriz öncesi, kriz ve kriz sonrası aşamaları içeren yapılandırılmış bir yaklaşımla; kurumsal ve bankacılık sektörünün zayıflıklarına odaklanılmaktadır. Bu modeller genellikle açık iletişimin önemini ve medyanın kriz sırasında kamu algısını şekillendirmedeki rolünü vurgulamaktadır (Reynolds ve Seeger, s. 2005). Krizlerin, her bir aşamanın farklı ve ardışık olduğu doğrusal bir süreçle yönetilebileceği varsayımı altında çalışma eğilimindedirler. Buna karşılık dördüncü nesil kriz modeli, krizlerin genellikle doğrusal olmadığını ve öngörülemez şekillerde gelişebileceğini kabul etmektedir. Bu model, kriz yönetimi ekipleri ve paydaşlar arasında iş birliğine dayalı adaptasyonu kolaylaştıran etkileşim protokolleri fikrini öne sürmektedir (Andonoff vd., 2015). Krizlerin farklı çıkarlara sahip birden fazla aktörü içerebileceğini ve etkili kriz yönetiminin bu aktörler arasında sürekli iletişim ve iş birliği gerektirdiğini kabul eder. Daha bütünleştirici ve uyarlanabilir bir yaklaşıma doğru yaşanan bu kayma, hızlı değişimlerin ve paydaş etkileşimlerinin sonuçları önemli ölçüde etkileyebileceği günümüz krizlerinin karmaşıklığını yansıtmaktadır.

Ayrıca dördüncü nesil model, kriz sırasında ortaya çıkan psikolojik ve sosyal dinamikleri anlamının önemini de vurgulamaktadır. Kamu algısı ve davranışının medya anlatıları, sosyal medya etkileşimleri ve toplum tepkileri de dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenebileceğini kabul eder. Bu anlayış, etkilenen kitlelerde yankı uyandıran ve toparlanmayı kolaylaştıran etkili iletişim stratejileri geliştirmek için çok önemlidir. Özetle, dördüncü nesil kriz modeli, kriz yönetimine daha dinamik, etkileşimli ve bütünleştirici bir bakış açısı getirerek üçüncü nesil modellerden önemli bir evrimi temsil etmektedir. Odağı doğrusal bir süreçten, insan davranışının karmaşıklığını ve kriz çözümünde uyarlanabilir stratejilerin gerekliliğini kabul eden bir süreçte kaydırır.

Davranışsal Ekonomi Öncesi İktisadi Okulların Kriz Yaklaşımları

1800'lü yıllara kadar varlığından bahsedilmeyen finans sektörü ve finansal krizlerden önce, krizler genellikle kendini reel kesimde göstermiştir. Bu nedenle ilk başta kriz teorileri genellikle reel sektör krizlerini açıklamak üzere geliştirilmiştir (Hatipoğlu, 2012, s. 55).

İktisadi kriz konusu genellikle, konjonktür teorileri dahilinde ele alınmış ve konjonktürel dalgalanmaların çöküş evresi olarak tanımlanmıştır. Ancak çalışmanın amacı ve kapsamı göz önünde bulundurulduğunda, yalnızca kriz kavramı ele alınmış ve iktisadi okulların görüşleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Klasik İktisatta Kriz Yaklaşımı

Klasik iktisadın analizleri, belirli varsayımlara dayanmaktadır. Bu sistemde “iktisadi insan”, yani kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden birey, en az çabayla en fazla serveti elde etmeye çalışırken, aslında toplumun çıkarlarına da hizmet eder. Böyle bir düzen içinde devlet müdahalesine gerek duyulmaz, çünkü piyasa, Adam Smith’in “görünmez el” kavramıyla kendi kendini dengeleyecektir (Turanlı, 2011, s. 67). Piyasa ekonomisi, kişilerin gönüllü olarak yaptıkları anlaşmalara ve piyasada oluşan fiyatlara dayalı bir sistem olarak tanımlanmıştır. Klasik iktisatçılar, denk bütçe ilkesini savunmuşlar, devlet müdahalesine karşı çıkmışlar ve para politikalarını maliye politikalarına kıyasla daha etkili bulmuşlardır. Onlara göre, devletin harcamaları ve gelirleri asgari düzeyde tutulduğunda piyasa ekonomisi daha sağlıklı işleyecektir (Tüleykan, 2010, s. 92).

J. B. Say’ın ekonominin tümü için, “genel bir aşırı üretim”, ya da “eksik talep” durumunun olmadığı düşüncesi, klasik iktisatçıların genel görüşünü oluşturmuştur. Ekonomideki dengesizlikler, temel olarak dışsal faktörlere dayandırılmıştır. Bir ekonomik durgunluğun sebebinin ancak üretimin yanlış yönlendirilmesinden kaynaklı olabileceği savunulmuştur. Bu durumda talebin yetersiz olduğu bazı ürünler olması gerekenden fazla üretilmiş demektir. Fiyatlar ve maliyetler yeni talep durumuna uyumlandığında ekonomi tekrar büyümeye başlayacaktır (Ekinci, 2006, s. 26).

Klasik iktisatçıların özellikle Say Yasası ile ilgili görüşleri o kadar kesindir ki, 1816 yılında meydana gelen ilk kriz, David Ricardo tarafından tesadüf olarak nitelendirilmiştir. Tesadüfen krize yol açabilecek dışsal faktörler deprem, kuraklık, savaş, devrim ve ekonomik beklentiler olarak belirtilmiştir. Ayrıca, klasik iktisadın varsayımlarına aykırı olan dışsallıklar, eksik bilgi, fiyat ve ücretlerin katılığı, eksik bilgi, maliye ve para politikası ve koordinasyonla ilgili uyumsuzluklar kriz nedenleri olarak sıralanmıştır. Klasik iktisat öğretisi krizleri dış şoklara dayandırıp tesadüf olarak nitelendirmenin yanı sıra, kriz süreçlerinin konjonktürel olduğunu varsaymıştır. Döngüsel olarak ortaya çıkan krizlerin korku yaratmaması gerektiğini yine Say Yasası ile açıklamışlardır. Klasik iktisatta ekonomik krizler ekonominin kendi dinamikleriyle çözülebilecek döngüsel ve geçici süreçler olarak değerlendirilmiştir (Güney, 2016, s. 72).

Marksist İktisatta Kriz Yaklaşımı

Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından geliştirilen Marksizm, dönemin ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlarına en etkili ve kapsamlı tepkiyi veren düşünce akımlarından biri olmuştur (Erim, 2007, s. 88). Marx, kapitalizmin güç dengesizliğini, krizler ve işsizlikle ilgili duyarsızlığını, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ve tekel oluşturma eğilimlerini sert bir şekilde eleştirmiştir (Erim, 2007, s. 94). Marksist teori, burjuvazinin kontrolündeki devletin, bu sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğini ve işçi sınıfını baskı altında tutarak sömürüyü sürdürdüğünü savunmuştur. Ayrıca, ilkel birikim sürecinde devletin rolüne dikkat çekmiş, sermaye sahiplerinin borçlarını ödemeyip ticaret yaparak, devlet tahvili alarak ve bankerlik faaliyetleriyle servetlerini artırmalarını eleştirmiştir (Demir, 1997, s. 45).

Marx, kapitalist sistemde krizlerin oluşumuyla ilgili yeni bir teori üretme de kapitalist sistemi eleştirerek ortaya çıkabilecek bir krizin rastlantısal olmadığını ileri sürmüştür. Bu görüşünün nedenini iki önemli temele dayandırmış, Say yasasının geçersiz olduğunu ve düşen kar oranlarının kapitalist sistemde krizleri kaçınılmaz hale getirdiğini varsaymıştır (Güney, 2016, s. 69). İşçiler açısından bakılacak olursa, işgücü ürettiği mal ve hizmetin tamamını tüketmemiş olacaktır. Artık değer sebebiyle efektif talep ile üretim birbirine denk olmadığı için Say yasası da geçerliliğini kaybedecektir. Marx artık değer bir başka sonucu olarak aşırı sermaye birikiminin söz konusu olacağını ve bu durumun sistemin krize girmesi ile sonuçlanacağını ileri sürmüştür. Aşırı üretim nedeniyle düşmeye başlayan piyasa fiyatları ve kar oranları işgücüne olan talebi azaltacak ve işsizlik artacaktır. Sonuç olarak satın alma gücü düşen bireyler daha az tüketecek, üretim azalacak ve kriz kaçınılmaz hale gelecektir (Güney, 2016, s. 70). Marksist düşüncede, sermaye birikiminin sürekliliği ve krizin çözümü için devletin önemi vurgulanmıştır. Devletin artık değer oranını vergileme aracılığıyla değiştirebileceğini ve devlet harcamalarının toplam talebi canlandırırken gerekli olan alt yapı yatırımlarını yaparak verimlilik artışını hızlandıracağı savunulmuştur (Firat, 2006, s. 35).

Neoklasik / Marjinalist İktisatta Kriz Yaklaşımı

Klasik iktisada yöneltilen eleştiriler doğrultusunda geliştirilen Neoklasik yaklaşım, temelde Klasik okula dayanmaktadır. Kriz hakkındaki görüşleri değerlendirildiğinde neoklasikler çok net bir kriz analizi yapmasalar da marjinal faydayla ilgili çalışmaları, kriz ile ilgili çıkarımlar yapılmasına imkan tanımaktadır. Genel denge analizleri ile iktisat bilimine önemli katkıda bulunmuş olan L. Walras, doğrudan krizle ilgili bir açıklama yapmasa da dengesini bulan bir ekonominin tüm belirsizlikleri ortadan kaldırarak krizle karşı karşıya kalmayacağını varsaymıştır. Ancak Walras'a göre dengesi bozulan bir ekonomi yeniden dengeye geliyorsa kararlı denge; tersi durumda kararsız denge söz konusudur. Analizindeki bu belirsizliği statik analiz yöntemi ile çözmeye çalışmış ve belirsizliğin dolayısıyla krizlerin aşılması gereken önemli sorunlar olduğunu da kabul etmiştir (Güney, 2016, s. 83).

Neoklasik düşünce de klasik iktisatta olduğu gibi, ekonomideki istikrarsızlıkların dış faktörlerden kaynaklanan geçici durumlar olduğunu, ancak bunun bütün ekonomiyi etkileyecek bir üretim krizine yol açmayacağını savunmuştur. Piyasalarda meydana gelen dengesizlikler, yine piyasanın kendi işleyişiyle otomatik olarak giderilebilecektir. Neoklasiklerin para analizi ise temelde miktar kuramına dayandırılmış, para ve kredi mekanizmasının yarattığı dengesizlikler üzerinde yoğunlaşmıştır (Fırat, 2006, s. 18).

Marshall'ın bankacılık, kredi ve spekülasyon kapsamında ele aldığı kriz teorisinde; krediler ön plana çıkmakta ve kriz tümüyle parasal nedenlere dayanmaktadır. Savaş, deprem ve grev gibi parasal olmayan değişkenler ekonomide kısmi bir bunalıma yol açabilmektedir. Bu değişkenlerin bir ekonomik krize yol açabilmesi ise parasal büyüklükleri etkilemesine bağlıdır (Güney, 2016, s. 85).

Marshall gibi neoklasik iktisadın önemli isimlerinden olan Irving Fisher, ekonomide genel olarak bir üretim açığı ya da bolluğu olsa da bu durumun ekonomik krizler üzerinde çok etkili olmadığını savunmuştur. Ekonomik işleyişte borçluluk ve deflasyonun çok daha önemli faktörler olduğunu ileri sürmüş, krizi faiz oranları üzerinden açıklamıştır (Güney, 2016, s. 87).

Neoklasik iktisatta daha çok parasal iktisada yaptığı katkılarla adından söz ettiren K. Wicksell; para teorisi, konjonktür teorisi, kamu maliyesi ve fiyat teorisini tek bir kapsamda sentezlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, denge fiyatları oluşumunda faiz oranının önemini analiz etmiş, fiyat istikrarının sağlanmasında hükümetin ve merkez bankasının rolünü ortaya koymuş ve makroekonomik dengenin açıklanmasında tasarruf-yatırım yaklaşımını ilk olarak dile getirmiştir. Faiz teorisini geliştiren Wicksell, faiz oranlarını doğal faiz oranı ve banka faizi oranı olmak üzere iki farklı türde değerlendirmiştir. Bu bağlamda, bankalar tarafından belirlenen banka faiz oranının, bireyler arasındaki alışverişlerde uygulanan doğal faiz oranından küçük olması durumunda enflasyonun ortaya çıkacağını, tersi durumda ise deflasyonun ortaya çıkacağını ileri sürmüştür (Bocutoğlu, 2012, s. 201).

Keynesyen İktisatta Kriz Yaklaşımı

Keynes, klasik ekonomi teorisinin tam istihdamın ekonomik denge için zorunlu olduğu görüşüne eleştiriler getirmiş ve 1929 Büyük Buhranı'nın yarattığı işsizlik ve yetersiz toplam talebi gidermek amacıyla yeni bir düşünce sistemi geliştirmiştir (Aktan, 2008, s. 9). Klasik iktisatçıların 19. yüzyılda, elverişli koşullar altında bir kez sağlanan tam istihdamın sürekli olacağı yönündeki görüşleri ise yaşanan olaylar sonucunda geçersiz kalmıştır. (Ülgener, 2006, s. 430). Ayrıca 1929 Buhranı'ndan sonraki dönemde klasik iktisada ait argümanların geçerliliğini yitirdiğini ifade ederek kendi yaklaşımları ile klasik yaklaşımları karşılaştırmıştır (Keynes, 2010, s. 13).

Keynes, klasik ekonomistlerin kesin bir doğru olarak kabul ettiği tam istihdam varsayımı ve görünmez el ilkesini ciddi şekilde eleştirmiştir. Klasik ekonomi

teorisine göre, üretim faktörlerinin tam istihdamı sağlandığında, optimal dağılım sayesinde piyasanın sorunsuz işleyebileceği düşünülmüştür. Ancak Keynes, üretim faktörlerinin tam istihdamının optimal dağılımdan önce gelmesi gerektiğini savunmuştur. Keynes'e göre, o dönemde gelişmiş ülkelerde tasarruf eğiliminin tüketim eğiliminden daha yüksek olması ve aşırı üretim kapasitesinin yeni yatırımların marjinal etkinliğini düşürmesi, efektif talebin azalmasına yol açmakta ve bu nedenle tam istihdam sağlanamamaktadır. Keynes, devletin aktif bir yatırım politikası izlemesi gerektiğini, bu süreçte bütçe açığı ve enflasyon etkilerine katlanarak otonom yatırımları devreye sokup çarpan etkisini kullanarak işsizliği azaltması gerektiğini öne sürmüştür (Ülgener, 2006, s. 430). Keynesyen ekonomi, talep odaklı bir yaklaşım olduğundan, devletin toplam talebi yönlendirmesi gerektiğini savunur. Bu model, devlet müdahalesi ile kaynakların daha verimli kullanılmasını, adil bir gelir ve servet dağılımının sağlanmasını, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesini ve ekonomik istikrarın korunmasını hedefler (Aktan, 2008, s. 9).

Keynes, kriz olgusunu, konjonktür teorisi kapsamında ele alarak, krizi konjonktürdeki yukarı yönlü hareketin ani bir şekilde durmasında aramıştır. Klasik iktisatta bu hareketin sınırı tam istihdam düzeyinde yalnızca dış şoklar ya da para şoklarıyla belirlenirken Keynes, eksik istihdam dengesinde devlet müdahalesi ile yukarı yönlü hareketin devam edebileceğini savunmuştur. Keynesyen iktisatta krizin asıl nedeni sermayenin marjinal etkinliğinde aranmaktadır. Sermayenin marjinal etkinliği; üretimde kullanılabileceği tüm zaman boyunca sermayeden elde edilmesi beklenen ürün toplamının satışından kazanılacak yıllık geliri, sermayenin arz fiyatına eşitleyen iskonto oranı olarak tanımlanmaktadır. Keynes bu noktada, elde edilmesi beklenen gelirdeki beklenti ögesini ön plana çıkararak, yatırımcıların gelecekle ilgili beklentilerinin konjonktür üzerinde bir değişime yol açmak suretiyle krize sebep olabileceğini savunmuştur. Bu bağlamda belirsizlik aşılması gereken önemli bir sorun olarak görülmüş ve çözümü devletin piyasaya müdahalesinde aramıştır (Güney, 2016, s. 88-89).

Yeni Keynesyen İktisatta Kriz Yaklaşımı

1970'li yıllarda Keynesyen görüşe yapılan eleştiriler sonucu, Yeni Keynesyen İktisat akımı ortaya çıkmıştır. Konjonktür analizlerini piyasa aksaklıkları temeline dayandıran Yeni Keynesyen iktisatçılar ilke olarak rasyonel beklentiler hipotezini kabul etseler de piyasa aksaklıkları nedeniyle ekonominin kendiliğinden tam istihdamda dengeye gelemeyeceğini savunmuştur. Herhangi bir toplam talep ya da toplam arz şokunun etkisi ile tüm ekonomiye yayılacak olan bu aksaklıkların, konjonktürel bir dalgalanmaya neden olacağı üzerinde durulmuştur (Bocutoğlu, 2013, s. 339).

Yeni Keynesyen modellerin hareket noktası ekonomik aktörlerin tam bilgi sahibi olmadıkları ve bu nedenle piyasaların eksik rekabet koşulları altında işlediği varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda, bir mal veya hizmet hakkında

alıcı ve satıcının aynı bilgiye sahip olmamaları anlamına gelen 'asimetrik bilgi' kavramı özellikle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Asimetrik bilgi, piyasa aksaklıklarına neden olan ters seçim ve ahlaki risk gibi iki önemli probleme neden olmaktadır. Ters seçim, özellikle finansal piyasalarda yüksek riskli projelerin kredilendirilmesinde oldukça önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Eksik bilgiye sahip olan bankalar, yüksek faizle borçlanmaya istekli firmaları seçerek yüksek risk almakta ve bu durumun olumsuz sonuçları piyasayı etkilemektedir. Ahlaki risk ise borç alanın krediyi yüksek riskli yatırım alanlarında kullanması ve başarısız olması halinde zararın büyük kısmının bankaya yansması durumudur (Apaydın, 2015, s. 95-96).

Yeni Keynesyen teori modelinde toplam talep ve toplam arz şoklarının ekonomiyi etkileme şekli, Keynesyen iktisattan farklı olmamıştır. Ekonomi eksik istihdamda dengede iken para arzının artırılması, kısa dönemde fiyat katılığı nedeniyle toplam talebi, üretimi, istihdamı ve dolayısıyla milli geliri artırıcı etki göstermektedir. Ekonomi eksik istihdamda iken petrol fiyatlarında yaşanan bir düşüş ise, önce üretim maliyetlerini düşürürken, kar oranlarını artırmaktadır. Bu durum benzer şekilde üretim, istihdam ve milli geliri olumlu şekilde etkilemektedir. Ancak eksik istihdam seviyesinde dengede olan ekonomide bu durum gerçekleşirken tam istihdamda toplam talep ve toplam arz şokları fiyatlar genel seviyesini artırmaktadır. Bu durumda para ve maliye politikaları olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması için kullanılabilir. 2008 Küresel Krizinde de söz konusu politikalar kullanılmış, maliye politikasının para politikasından daha etkili olduğu görülmüştür (Bocutoğlu, 2013, s. 381).

Post Keynesyen İktisatta Kriz Yaklaşımı

Post Keynesyen İktisatçılar küçük ancak farklı görüşlere sahip iktisatçılardan oluşsa da üzerinde anlaştıkları temel ilkeler; üretim, değer ve dağıtımda Neo Ricardocu görüşün benimsenmesi, fiyatların oligopolcü şirketler tarafından belirlenmesi, para arzının içsel bir değişken olduğu ve ücretlerdeki değişimlere bağlı olarak değiştiği, ekonominin doğası gereği istikrarsız olduğu ve bu durumda konjonktür dalgalarının kaçınılmaz olduğu ve son olarak enflasyonun mevcut gelir ve üretimin bölüşümü üzerindeki temel çatışmanın bir sonucu olduğudur (Bocutoğlu, 2012, s. 350-351). Post Keynesyenler, analizlerde belirsizlik unsurunun dikkate alınmamasını eleştirmiştir. Çünkü belirsizliğin, beklentiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ve beklentilerin belirsizlik koşulunda dalgalanma göstereceği, dolayısıyla gelir ve istihdamın da bu durumdan etkileneceği savunulmuştur (Turanlı, 2011, s. 225).

Post Keynesyen iktisadın en önemli savunucularından olan Hyman Minsky, Keynes'in göz ardı edilen finansal görüşleri temelinde finansal piyasaların işleyişini yeniden yorumlamıştır. Minsky'ye göre, finansal piyasanın doğasında istikrarsızlık ve kırılganlık mevcuttur. Minsky, ekonomik krizlerin bu kırılganlıktan kaynaklandığını savunmuş ve bu bağlamda firmaları hedge,

spekülatif ve ponzi finansman yöntemini kullanan firmalar olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Hedge finansmanı tercih eden firmaların gelirleri borçlarından fazla olduğundan kırılğan finansal sistemdeki değişiklikler bu firmaları etkilemezken spekülatif finansmana başvuran firmalar bazı dönemlerde gelir düzeyi borçlarının altında kaldığından piyasa dalgalanmalarından kısa vadede etkilenmektedir. Gelirleri, borçlarını ödemeye yetmeyen ponzi firmaları ise sürekli borçlanmak zorunda kalarak finansal piyasaların kırılğanlığında önemli rol oynamakta ve piyasada ponzi finansmanın fazla olması iflasların, dolandırıcılıkların, üretimde ani düşüşlerin ve işsizlik oranındaki artışların çoğalmasına neden olarak ekonomiyi krize sürüklemektedir (Güney, 2016, s. 95-96).

Monetarist Teoride Kriz Yaklaşımı

Monetarist iktisatçılar, makro iktisat politikalarında modern miktar teorisini temel alan ve para stokundaki değişmelere önem veren iktisatçılardan oluşmaktadır. Monetarizm (parasalcılık) veya modern miktar teorisi, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren A.Schwartz ve M.Friedman tarafından Keynesyen teoriye eleştiri olarak geliştirilmiştir (Sakin, 2013, s. 20).

Monetarist akımın en önemli isimlerinden olan Friedman, dolaşımdaki para miktarının ekonomideki en önemli faktör olduğunu ileri sürmüştür. Enflasyonun sebebinin para arzının hükümetler tarafından gereksiz ve aşırı artırılan para arzı olarak görüldüğü monetarist akımda, ekonomideki aksaklıkların çoğunlukla para kaynaklı olduğu ve dolayısıyla para politikalarının diğer politikalara göre daha etkin olduğu savunulmuştur. Ekonomideki istikrarsızlıkların temel nedeninin yanlış uygulanan para politikaları olduğu ortaya konulmuş ve bu bağlamda 1929 ve 1973 krizlerinin nedeni, gereğinden fazla para arzı artışı olarak gösterilmiştir. Para ve maliye politikasına karşı olan monetaristler denk bütçe uygulamasını ve monopollerle mücadele edilmesini önermiş, para politikası uygulanacaksa da reel büyüme oranında olması gerektiğini savunmuşlardır. Ekonominin istikrarlı bir yapıya sahip olduğu görüşünde olan monetaristler devletin temel hizmetleri üstlenmesi ve piyasaya müdahale edilmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Turanlı, 2011, s. 205-206).

Yanlış uygulanan bir para politikası sonucu ortaya çıkacak bir krizde bankalar hayati önem taşımaktadır. Uygulamaya konulan bir para politikasının etkisiyle bankacılık sektörünün paniğe kapılmasının krize yol açtığı kabul edilmektedir. Bankacılık sektörünün paniklemeyle başlayan kriz tüm ekonomiye yayılmaktadır. Bu nedenle, monetaristlerce para arzındaki bir değişikliğin ekonomide krize yol açabileceği bilinciyle hareket ederek parasal büyüklükleri kontrol etmenin oldukça önemli olduğu görüşü yoğun bir şekilde savunulmaktadır (Güney, 2016, s. 97).

Avusturya İktisat Okulunda Kriz Yaklaşımı

Esas olarak Neoklasik yaklaşımla benzer öngörü ve çıkarımlara sahip olan Avusturya İktisat Okulu, bireylerin eylem ve değerlendirmesinin sübjektif gerçekliğini savunarak, Ricardocu iktisadın objektif mekanistik determinizminden ayrılmıştır. Kamu maliyesi, para, sermaye ve faiz teorisi alanlarına pek çok katkıda bulunan Avusturya İktisat okulu, Böhm-Bawerk'in çalışmaları ile Marksizm'den etkilenmeyen bir kapitalizm teorisi ortaya koyarak sermaye birikimi ve tasarrufun etkisini evrensel refahın ve büyümenin anahtarı olarak modele dahil etmiştir. (Bulut, 2015, s. 9).

Avusturya İktisat Okulu, ekonomik krizi genel olarak kredilerin geri ödenmemesi krizi olarak tanımlamaktadır. Avusturya ekolünün önemli isimlerinden Friedrich von Hayek krizlerin nedenini yanlış yatırıma dayandırmakta ve krizi başlanmış yatırımların tamamlanmaması sonucu oluşan talep fazlası ile açıklamaktadır (Sakin, 2013, s. 18). 1970'lerde yaşanan stagflasyon krizi sonrası Hayek'in teorisine olan ilgi artmış ve bu teori üzerine genel bir Avusturyacı Konjonktür Teorisi oluşturulmuştur. Mises-Hayek Konjonktür Teorisi Avusturyacı Konjonktür Teorisi, Wicksell'in faiz teorisi ve Böhm-Bawerk'in Yatırım Teorisini temel almaktadır. Doğal faiz oranının banka faiz oranlarına eşit olduğu normal durumlarda, yatırımcılar piyasa faiz oranına göre yatırımlarını planlamakta ve bu durum piyasaya müdahale olmadığı sürece devam etmektedir. Ancak piyasaya müdahale ile bu eşitlik bozulmakta, örneğin para arzının artırılmasıyla, piyasa faiz oranı doğal faiz oranının altına düşerek yatırımcıların yanlış yatırım kararları almalarına yol açmaktadır. Sermaye mallarının homojen olmadığı varsayımına göre ise karlılığını kaybeden yatırımlar buldukları sektörden başka bir sektöre aktarılamamaktadır. Bu durumda, yatırım amacıyla alınan krediler geri ödenememekte, bankalar iflasla karşı karşıya kalmakta ve ekonomik kriz kaçınılmaz hale gelmektedir (Bocutoğlu, 2012, s. 375).

Avusturyacı konjonktür teorisi krizin çözümü konusunda, piyasanın fiyatları düzeltmesini beklemek gerektiğini, krize yol açan sebepleri en başta yaratmanın zaten devlet müdahalesi olduğunu, müdahalenin yeni bir kriz dalgasının tohumlarını ekmek anlamına geleceğini savunmuştur. Bu nedenle sağlam para sistemine geçiş parasal genişlemeye son vermek ve devleti piyasadan tamamen çekmek gerektiği ifade edilmektedir (Korkmaz, 2011, s. 77).

Davranışsal İktisatta Kriz Yaklaşımı

Ana akım iktisat modellerinde psikolojik unsurlara nadiren rastlansa da davranışsal iktisadın ortaya çıkmasıyla iktisadi ajanların karar alma süreçlerindeki sınırlılıklara odaklanarak var olan modellerin güçlendirilmesi söz konusu olmuştur. Sınırlı rasyonalite kavramının yanı sıra, seçim mimarisi, beklenti teorisi, dürtme, çerçeveleme etkisi gibi pek çok kavramı literatüre kazandıran davranışsal iktisat, karar süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına ve ekonomi politikalarının daha etkin hale getirilmesine olanak sağlamıştır (Edirneligil,

2022, s. 9). Davranışsal iktisat ilk olarak, 1950'li yıllarda Neoklasik iktisadın modellerine bilişsel psikoloji kavramlarını kullanarak alternatif oluşturma çabası ile ortaya çıkmıştır (Angner ve Lowenstein, 2006). Sınırlı rasyonalite kavramı davranışsal iktisadın bu erken döneminde literatüre girmiş ve halen kullanılmaktadır (Earl, 2005, s. 913). 1970'li yıllarda ise iktisadi ajanların karar süreçlerini daha iyi açıklayarak iktisadi modelleri güçlendirmek hedefiyle ana akım içinde konumlanmıştır (Camerer ve Lowenstein, 2004, s. 3). Davranışsal ekonomi teorileri, bireylerin bilişsel önyargılarının ve duygusal etkilerinin ekonomik çalkantılar sırasında karar verme sürecini nasıl etkilediğini inceleyerek finansal krizleri anlamaya yönelik önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu bağlamda davranışsal iktisat kapsamında iktisadi ajanların krizlere nasıl tepki verdiğini anlamada, finansal seçimlerini etkilemede ve nihayetinde daha geniş ekonomik manzarayı etkilemede nasıl önemli bir rol oynadığı araştırılmaktadır (Thakkar, 2023). Örneğin yapılan araştırmalar finansal bilgi eksikliğinin zayıf karar almaya yol açarak finansal krizlere katkıda bulunabileceğini öne sürmektedir (Lusardi ve Mitchell, 2014; Thakkar, 2023).

Ekonomik krizlerin nedenleri üzerine çeşitli yaklaşımlar, farklı bakış açıları ve öncelikler sunmaktadır. Marksist teori ekonomik krizleri kapitalist sistemin içsel çelişkilerinden kaynaklanan yapısal sorunlar olarak görmektedir. Karl Marx'ın teorisine göre, kapitalist üretim ilişkilerinin doğası gereği, kâr oranlarının düşme eğilimi, aşırı üretim ve işsizlik gibi durumlar krizleri tetiklemektedir. Ayrıca, işçi sınıfının sömürülmesi ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, tüketim talebinin yetersiz olmasına yol açarak ekonomik çöktürlere neden olabilir. Bu noktada davranışsal iktisat, Marksist yaklaşımın belirttiği sınıf çelişkilerini ve tüketim alışkanlıklarını anlamada psikolojik faktörlerin rolünü vurgulayarak, işçi sınıfının davranışlarının ve bu davranışların ekonomik sonuçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Öte yandan Keynesyen teori, ekonomik krizlerin genellikle toplam talep yetersizliğinden kaynaklandığını savunmaktadır. Buna göre piyasa ekonomileri, yeterli talep olmadığında duraklayabilmekte; bu da işsizlik, üretim düşüşü ve ekonomik durgunluk gibi sonuçlara neden olmaktadır. Keynes, devlet müdahalesinin önemini vurgulayarak, hükümet harcamalarının artırılması ve mali politikaların kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Buna karşılık davranışsal iktisat, tüketici ve yatırımcıların karar alma süreçlerindeki psikolojik faktörleri inceleyip talep yetersizliğine neden olan davranışsal önyargıların, belirsizlik algılarının ve iyimserlik/pesimizm döngülerinin anlaşılmasına sağlayarak Keynesyen politikaların daha etkili bir şekilde tasarlanmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin Mtiraoui (2024), ekonomik gerilemeler ile spekülasyon teşviklerinin azalması arasındaki bağlantının altını çizmekte, bu durumun finansal kriz olasılığını azaltabileceğini ve çalkantılı dönemlerde piyasa davranışına ilişkin davranışsal açıklamalarla uyumlu olduğunu belirtmektedir (Mtiraoui, 2024). Ayrıca, davranışsal iktisat kapsamında psikolojik faktörler tarafından yönlendirilen piyasalardaki kolektif irrasyonel davranışların nasıl anormalliklere yol

açabileceği ve nihayetinde finansal krizleri tetikleyebileceği detaylandırılarak piyasa istikrarını artırmak için bu davranışları ele almanın önemini vurgulanmaktadır (Gärling vd., 2009).

Monetarist teori ise ekonomik krizlerin genellikle para arzının yönetimindeki hatalardan kaynaklandığını öne sürmektedir. Milton Friedman ve diğer monetaristler, para politikalarının sıkılaştırılması veya gevşetilmesi gibi değişikliklerin ekonomik dalgalanmalara neden olduğunu belirtmektedir. Enflasyon ve deflasyon gibi para ile ilgili sorunlar, ekonomik istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Davranışsal iktisat, bireylerin para arzı ve enflasyon konusundaki algılarını ve bu algıların ekonomik davranışlar üzerindeki etkilerini inceleyerek, monetarist politikaların etkisinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunur. Örneğin Piskunov (2024) spekülasyon işlemleri, düzenleme eksikliği ve aşırı borç verme gibi çeşitli faktörleri finansal krizlere katkıda bulunan unsurlar olarak tanımlamakta, bu olayların rastgele olmayan doğasının altını çizerek etkili risk yönetimi stratejilerine duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır (Piskunov, 2024). Araştırmalar karar alma sürecindeki psikolojik önyargıların makro düzeydeki ekonomik istikrarsızlıklara dönüştüğünü ve finansal krizleri önlemek için bu önyargıları anlamının ve azaltmanın önemi ortaya koymaktadır (Dervishaj, 2018). Willett (2021), finansal ekonomide uyarlanabilir piyasalar ve ajan temelli modelleme gibi yeni paradigmaları tanıtarak, davranışsal finansın kapsamını, finansal krizlerin dinamikleri hakkında daha derin içgörüler sunabilecek tanınmış beklentiler gibi kavramları içerecek şekilde genişletmiştir (Willett, 2021). Öte yandan Stulz, (2023), farklı riskler arasındaki etkileşimleri analiz ederek belirli kriz türlerinin öngörülebilirliğini tartışmakta ve risk yönetimi uygulamalarının finansal krizleri daha etkili bir şekilde tahmin etmeye ve yönetmeye nasıl yardımcı olabileceğine ışık tutmaktadır (Stulz, 2023).

Davranışsal iktisat, bireylerin karar alma süreçlerindeki psikolojik faktörleri ve irrasyonel davranışları inceleyerek mevcut kriz teorilerine daha kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olur. Böylece, ekonomik krizlerin dinamikleri daha iyi anlaşılabilir ve krizlerin önlenmesi veya yönetilmesi için daha etkili politikalar geliştirilebilir. Politika yapımcılar ve piyasa katılımcıları, bu teorilerden elde edilen içgörülerini risk yönetimi stratejilerine ve düzenleyici çerçevelere bütünleştirerek daha istikrarlı ve dirençli finansal sistemlerin geliştirilmesi için zemin hazırlamaktadır.

2008 Küresel Finansal Krizi

2007 yılında ABD ve AB'de başlayan ve bir sonraki yıl tüm dünyaya yayılan küresel krizin temelinde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatmaktadır. ABD mortgage piyasası, başlangıçta çoğunlukla yüksek kaliteli müşterilere verilen kredilerden (prime mortgage) oluşurken; zaman içinde daha düşük kalitede müşterilere (subprime mortgage) verilmeye başlanmış ve 10 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşarak dünyanın en büyük piyasası olmuştur.

FED'in faizleri peş peşe artırması ve konut fiyatlarındaki düşüşler, düşük gelir gruplarının kredileri geri ödeyememesine neden olmuş ve bankaları iflasa sürüklemiştir. Aynı dönemde İngiltere'de benzer durumlar söz konusu olmuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2012: 359). GSYH düşüşü ve işsizlik oranlarındaki artışlara paralel olarak küresel ticaret hacmi düşmüş, küresel piyasalardan kısa vadeli sermaye yatırımlarının hızla çıkışı krizin bir yıl içinde çevre ülkelere yayılmasına yol açmıştır. Krizin bu derece etkili olması, iktisat otoritelerince, ABD ve AB'de aynı nedenle kriz yaşanıyor olması şeklinde açıklanmıştır. 2001-2002 krizi sonrası yapılan uygulamalarla şişen finans balonunun patlaması, ABD ve AB'yi eş zamanlı çöküşe götürerek dünya genelinde bir krizi kaçınılmaz kılmıştır (Kazgan, 2016: 82).

2008 Küresel Finansal Krizi, iktisat çevrelerinde ana akım konjonktür teorileri konusunda büyük bir hayal kırıklığı doğurmuştur. Krizi anlamaya ve açıklamaya çalışan ortodoks makro iktisat teorilerinin yetersizliği, bu teorileri krize düşürmüştür. Kriz, klasik iktisadın rasyonel beklentiler teorisi ve etkin piyasa hipotezi gibi önemli varsayımlarını yanlışlamıştır (Bulut, 2015: 199). Tamamen finansal sistem kaynaklı ve son derece karmaşık olan küresel finansal krizin nedenlerini ve yayılma mekanizmasını açıklamada, ana akım kriz teorileri yetersiz kalmış, ancak Keynesçi politikalar içinde yer alan maliye politikası tedbirleri, krizin çözümünde yaygın olarak kullanılmıştır. Keynesyen perspektif, krizin temel nedenlerinden birinin toplam talep yetersizliği olduğunu vurgulamaktadır. Kriz öncesi dönemde, düşük faiz oranları ve aşırı kredi genişlemesi, kısa vadeli bir ekonomik büyüme sağlasa da, bu büyüme sürdürülebilir olmamıştır. Kriz sırasında, tüketicilerin harcamalarının düşmesi ve işsizlik artışı, talep daralmasına yol açmıştır. Keynesyen ekonomistler, hükümetlerin mali teşvikler ve kamu harcamaları yoluyla talebi artırması gerektiğini savunmuştur. ABD hükümeti, TARP (Troubled Asset Relief Program) gibi programlar aracılığıyla bankaları kurtarmış ve ekonomik canlanma için harcamalar artırılmıştır.

Marksist teori, bu krizi kapitalizmin içsel çelişkileri ve aşırı birikimle ilişkilendirmektedir. Buna göre 2000'li yılların başındaki teknolojik balonun patlaması sonrası, ekonomik büyüme sağlamak için bankaların daha fazla kredi vermeye yönelmesi, aşırı borçlanmayı ve sonunda konut balonunu beslemiştir. Bu durum, işçi sınıfının gelirinin artmaması ve alım gücünün düşmesi ile birleşince, tüketim talebinin yetersiz kalmasına yol açmıştır. Bu çelişkiler, kredi piyasasında bir çöküşe ve sonunda daha geniş ekonomik bir krize yol açmıştır. Öte yandan monetaristler, krizin para arzı yönetimi ile ilgili hatalardan kaynaklandığını öne sürmektedir. Düşük faiz oranları, aşırı kredi genişlemesine yol açarak, konut piyasasında bir balon oluşturmuştur. Bu durum, finansal sistemin dengesizliğini artırarak, krizle sonuçlanmıştır. Monetaristler, para politikasının sıkılaştırılması gerektiğini savunmuştur. Kriz sonrası, merkez bankalarının (örneğin, ABD Merkez Bankası) para arzını artırarak finansal sistemi stabilize etmeye çalışması, bu yaklaşımın bir yanısıdır.

Monetaristler, para politikasının krizlerin yönetimindeki rolünü vurgularken 3. nesil kriz modelleri ise finansal sistemdeki yapısal zayıflıkları öne çıkarmıştır. Avusturya okulunun piyasa faiz oranına, doğal faiz oranına ve nispi fiyatlara önem veren, ancak genel fiyat seviyesini bir uyarıcı gösterge olarak dikkate almayan yaklaşımı ise, krizi öngörebilmesine imkan sağlamıştır. Avusturya Okulu iktisatçılarından Thornton, Karlsson ve Shostak; FED'in düşük faiz oranlarıyla desteklenen ABD konut piyasasındaki genişlemenin devam ettiği taktirde birçok bankanın batacağı ve geniş ölçekli bir krizin yaşanacağı konusunda uyarıcı çalışmaları bulunmaktadır. Avusturya Okulu iktisatçıları, genel anlamda krizin temel sorumlusu olarak FED'in 2002-2004 döneminde uyguladığı düşük faiz oranı politikasını göstermektedir. (Bocutoğlu, 2012: 384).

Davranışsal İktisat ve 4. nesil kriz modelleri, finansal krizlerin sadece ekonomik yapısal unsurlardan değil, aynı zamanda insan davranışlarının irrasyonelliğinden kaynaklandığını göstermiştir. Davranışsal iktisat, 2008 krizinin dinamiklerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Kriz öncesinde, yatırımcıların ve tüketicilerin aşırı iyimserlik içinde olduğu, konut fiyatlarının sürekli yükseleceğine dair beklentiler geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, finansal araçların karmaşıklığına ve risklerin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Kriz sırasında yaşanan panik ve belirsizlik, yatırımcıların irrasyonel davranışlarının bir sonucudur. Davranışsal iktisat, bu psikolojik faktörleri anlayarak, ekonomik karar alma süreçlerini daha iyi açıkladığı için, krizlerin yönetiminde önemli bir katkı sağlar. Özellikle yatırımcı davranışlarının psikolojik boyutlarını anlamak, finansal kurumların risk yönetimi stratejilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Kriz dönemlerinde, yatırımcıların psikolojik önyargılarını ve irrasyonel davranışlarını dikkate alarak, daha etkili iletişim stratejileri ve düzenleyici önlemler geliştirmek mümkün hale gelmektedir.

Sonuç

Ekonomik krizlerin tarihi her ne kadar geçmişe dayansa da özellikle 20. yüzyıl dünya ekonomisinde farklı türlerde krizlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Kriz olgusu, iktisadi düşünce tarihi boyunca farklı okullar tarafından farklı perspektiflerden ele alınmış ve çeşitli teorik açıklamalar çerçevesinde finansal kriz modelleri geliştirilmiştir. Kriz olgusuna ilişkin teoriler klasik iktisattan başlayarak, Keynesyen ve Monetarist yaklaşımlarla zenginleşmiş, daha sonra üçüncü ve dördüncü nesil kriz modelleri ve en nihayetinde davranışsal iktisat ve psikolojik öğelerin önemini kavrayarak genişlemiştir.

Klasik iktisatçılar, piyasa ekonomilerinin kendi kendine dengeye ulaşacağını savunarak krizleri geçici ve dışsal bir sapma olarak görmüşlerdir. Adam Smith'in "görünmez el" metaforuna dayanan bu yaklaşımda, piyasalardaki aksaklıkların devlet müdahalesi olmaksızın düzeltileceği varsayılmaktadır. Neoklasik yaklaşım ise bireylerin rasyonel beklentilerle hareket ettiği ve kaynak dağılımının etkin olduğu varsayımıyla krizleri sadece arızı bir durum olarak ele almıştır. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhrandan önce krizler, klasik

iktisatçılar tarafından dışsal nedenlere bağlansa da, yaşanan kriz liberal sistemin sorgulanmasına yol açmış, yeni düşüncelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 1929 Büyük Buhranı, piyasanın kendi kendine dengeye gelemeceğini ve devlet müdahalesinin gerekliliğini ortaya koymuş; bu da Keynesyen iktisadın yükselişine zemin hazırlamıştır.

Keynesyen iktisat, krizlerin ekonomideki talep yetersizliğinden kaynaklandığını öne sürer. Keynes'e göre, piyasa aktörlerinin rasyonel olmayan davranışları, özellikle tasarruf ve yatırım kararları, uzun süreli ekonomik durgunluklara neden olabilir. Bu bağlamda, devletin ekonomiye müdahale ederek talebi canlandırması gerektiği savunulmuştur. Keynesyen bakış açısına karşılık, Monetarist okul ise krizlerin en önemli nedeninin para arzındaki dengesizlikler olduğunu iddia etmiş ve devlet müdahalesinin piyasa dengesini bozacağını öne sürmüştür.

1970'lerde yaşanan stagflasyon sorunu Keynesyen iktisat ve Monetarist yaklaşımın krizleri açıklamada yetersiz kaldığını ortaya koymuş ve yeni teorik modellerin geliştirilmesine yol açmıştır. Finansal küreselleşme ve sermaye piyasalarının derinleşmesiyle birlikte, 1990'lar ve sonrasında kriz dinamiklerinin daha karmaşık hale gelmesi, 3. Nesil Kriz Modelleri'nin gelişimine yol açmıştır. Bu modeller, özellikle 1997 Asya Krizi gibi olayları açıklamak amacıyla finansal sistemde mikro düzeydeki yapısal zayıflıklara odaklanmıştır. Bankacılık sektöründeki dengesizlikler, aşırı borçlanma ve yabancı para cinsinden alınan kısa vadeli krediler, bu modellerin temel odak noktası olmuştur. Bankacılık sistemindeki zayıflıklar, sermaye kaçışlarına ve döviz krizlerine neden olarak sistemik krizlerin tetikleyicisi olarak kabul edilmiştir. 3. nesil modeller, yalnızca makroekonomik dengesizlikleri değil, aynı zamanda finansal kurumların ve bankaların kırılğan yapısını da krizlerin önemli bir bileşeni olarak görmüştür.

Ancak 2008 küresel finansal krizinin ardından, bu modellerin de yeterli olmadığı görülmüş, krizlerin sadece ekonomik yapısal zayıflıklardan değil, aynı zamanda yatırımcı psikolojisi, beklentiler ve sürü davranışı gibi faktörlerden de kaynaklanabileceği anlaşılmıştır. Bu durum, 4. Nesil Kriz Modellerinin ve Davranışsal İktisadın kriz olgusunu açıklamadaki gelişimine zemin hazırlamıştır. Davranışsal iktisat, geleneksel iktisadi teorilerdeki rasyonel birey varsayımını sorgulayarak, ekonomik aktörlerin rasyonaliteden sapan kararlar verebileceğini savunmaktadır. Özellikle yatırımcıların panik halinde hareket etmesi, aşırı iyimserlik veya kötümserlik gibi psikolojik faktörlerin finansal piyasaları nasıl etkileyebileceği bu teorilerin merkezinde yer almaktadır.

Davranışsal iktisat, krizlerin yalnızca ekonomik temellere dayanmadığını, aynı zamanda insan davranışlarının ve duygusal tepkilerin de önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda; sürü psikolojisi, yatırımcıların birbirlerini takip ederek aynı yönde hareket etmelerine neden olabilir ve bu da finansal balonların oluşumuna ve patlamasına yol açabilir. Krizlerin

derinleşmesinde bu psikolojik öğelerin etkisi, klasik iktisat teorilerinin açıklamakta yetersiz kaldığı birçok durumu anlamada kritik öneme sahiptir.

Ekonomik krizler, tarihin her döneminde farklı teorik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmış, her bir yaklaşım kendi içinde önemli açılımlar sunmasına rağmen krizlerin karmaşıklığını tam anlamıyla açıklayacak tek bir çerçeve geliştirilmemiştir. Bu çalışmada, kriz olgusu nedenleri, etkileri ve türleriyle genel olarak değerlendirilerek farklı iktisadi okulların kriz yaklaşımları açıklanmıştır. Son olarak ise Davranışsal iktisat çerçevesinde kriz olgusu değerlendirilmiştir. Krizin çözümü noktasında, Keynesçi politikalar içinde yer alan maliye politikası tedbirleri yaygın olarak kullanılmıştır. Öte yandan Monetaristler, para politikasının krizlerin yönetimindeki rolünü vurgulamış; 3. nesil kriz modelleri ise finansal sistemdeki yapısal zayıflıkları öne çıkarmıştır.

Son yıllarda ise Davranışsal İktisat ve 4. nesil kriz modelleri, finansal krizlerin sadece ekonomik yapısal unsurlardan değil, aynı zamanda insan davranışlarının irrasyonelliğinden kaynaklandığını göstermiştir. Bu, krizlerin anlaşılmasında daha geniş bir perspektifin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle yatırımcıların beklentileri ve piyasalardaki sürü davranışları, krizlerin nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Gelecekte ekonomik krizlerin önlenmesi ve yönetilmesi için, hem yapısal ekonomik dengesizlikleri hem de insan davranışlarını göz önünde bulunduran bütüncül politikalar geliştirilmelidir. Davranışsal iktisadın bu alana yaptığı katkılar, krizlerin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamış ve politika yapımcıların krizlerle mücadele stratejilerini daha etkili kılma potansiyeline işaret etmiştir.

Sonuç olarak, kriz olgusunu tek bir teorik çerçeve ile açıklamak mümkün değildir. Ekonomik krizler, hem makroekonomik temellerdeki bozulmalardan hem de bireylerin ve piyasa aktörlerinin irrasyonel davranışlarından kaynaklanabilir. Bu nedenle, krizlere yönelik politikaların ve önlemlerin hem ekonomik yapıdaki zayıflıkları giderecek hem de yatırımcı davranışlarını düzenleyecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Davranışsal iktisadın, gelecekte krizlerin önlenmesi ve yönetilmesinde önemli bir katkı sağlaması öngörülmektedir.

Kaynakça

- Aktan, C. (2008). *Yeni İktisat Okulları* (2. Baskı). Ankara: SeçkinYayıncılık.
- Andonoff, E., Hanachi, C., Thanh, N., & Sibertin-Blanc, C. (2015). *Interaction protocols for human-driven crisis resolution processes.*, 63-76. https://doi.org/10.1007/978-3-319-24141-8_6
- Angner, E., & Lowenstein, G. (2006). Behavioral Economics. D. Gabbay, P. Thagard, & J. Woods içinde *Handbook of the Philosophy of Science* (Cilt 5).
- Apaydın, Ş. (2015). *Adam Smith'ten Günümüze Kriz ve Konjonktür Kuramları* (1. Baskı). Ankara: Notabene.

- Ay, A. (2011). *Dünya Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizlerin Analizi ve Krizden Çıkış Politika -Öneri ve Görüşler-*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Barber, W. J. (1999). *İktisadi Düşünce Tarihi* (3. Baskı). (Çeviren: İhsan Durdu) İstanbul: Şule Yayınları.
- Bastı, E. (2006). *Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi* (1. Baskı). Ankara: SPK.
- Bocutoğlu, E. (2013). *Karşılaştırmalı Makro İktisat, teoriler ve Politikalar* (6. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bocutoğlu, E. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarih* (1. Baskı). Ankara: Murathan Yayınevi.
- Bulut, E. (2015). *2007 Küresel Finansal Krizi Üzerine Teorik Tartışmalar: Avusturyacı Ve Anaakım Konjonktür Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi. Doktora Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Camerer, C., & Loewenstein, G. (2004). Behavioral Economics: Past, Present, Future. C. Camerer, L. George, & R. Matthew (Dü) içinde, *Advances in Behavioral Economics*. New Jersey: Princeton University Press.
- Darican, M. F. (2013). Ekonomik Krizler ve Türkiye. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*(17), 39-46.
- Demir, O. (1997). *Ekonomide Devlet* (1. Baskı). Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Dervishaj, B. (2018). Psychological biases, main factors of financial behaviour - a literature review. *European Journal of Natural Sciences and Medicine*, 1(2), 25. <https://doi.org/10.26417/ejnm.v1i2.p25-35>
- Dillard, D. (1961). *The Economics of John Maynard Keynes The theory of a Monetary Economy* (10. Baskı). (E. A. Johnson, Dü.) USA: Prentice-Hall INC.
- Dursunoğlu, A. (2009). *Teori ve İlişkileri ile Global Ekonomik Kriz* (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Earl, P. E. (2005). Economics and Psychology in The Twenty-First Century. *Cambridge Journal of Economics*, 29, 909-926.
- Edirneligil, A. (2022). *Davranışsal İktisat Bağlamında Hanehalkı Elektrik Tüketiminin Belirleyicileri: Konya Örneği*. Palet Yayınları, Konya
- Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması* (17. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekinci, A. (2006). İktisadi Dalgaların Kavramsal ve Teorik Analizi, *Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Erim, N. (2007). *İktisadi Düşünce Tarihi* (1. Baskı). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Fener, F. (2012). 2008 Küresel Mali Kriz Ve Krizin Türkiye'de İstihdam Üzerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana-bilim Dalı, Şanlıurfa
- Fırat, E. (2006). Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye uygulaması (1980-2002), *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gärting, T., Kirchler, E., Lewis, A., & Raaij, F. (2009). Psychology, financial decision making, and financial crises. *Psychological Science in the Public Interest*, 10(1), 1-47. <https://doi.org/10.1177/1529100610378437>

- Gide, C., & Rist, C. (1913). *A History of Economic Doctrines From the Time of the Physiocrats to the Present Day*. London: The Ballantyne Press.
- Güney, T. (2016). *İktisat, Kriz ve Yenilik* (1.Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gür, T. H., & Tosuner, A. (2002). Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), s. 9-36.
- Hatipoğlu, Y. Z. (2012). Davranışsal İktisat ve 2008 Küresel Finans Krizine Getirilen Yaklaşımlar, *Yüksek Lisans Tezi*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik
- IMF(International Monetary Fund). (1998). *Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability*, World Economic Outlook.
- Karaçor, Z., & Alptekin, V. (2006). Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 237-256.
- Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden Neoliberalizme Neoliberalizmin Getirisi ve Götürüsü* (1.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2014). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (19. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keynes, J. M. (2010). *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (2. Baskı). (Çeviren: Uğur Selçuk Akalın) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Küçükkalay, A. M. (2011). *İktisadi Düşünce Tarihi* (3. Baskı). İstanbul: Beta.
- Lusardi, A. & Mitchell, O. (2014). The economic importance of financial literacy: theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5-44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
- Mtiraoui, A. (2024). Economic and financial crisis: a causal relationship analysis.. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3842309/v1>
- Mucuk, M. (2015). *Makro İktisat, Teori ve Türkiye Uygulaması*. Konya: Billur Yayınevi.
- Oktar, S., & Dalyancı, L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 1-22.
- Öztürk, N. (2006). Ekonomide Devletin Değişen Rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 39 (1), 17-38.
- Piskunov, R. (2024). Anatomy of financial crises: periodization and causes. *Проблеми Сучасних Трансформацій Серія Економіка Та Управління*, (13). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-08-02>
- Reynolds, B. & Seeger, M. (2005). Crisis and emergency risk communication as an integrative model. *Journal of Health Communication*, 10(1), 43-55. <https://doi.org/10.1080/10810730590904571>
- Ricardo, D. (2013). *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri* (2. Baskı). (Çevren: Barış Zeren). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Selik, M. (2015). *İktisadi Doktrinler Tarihi* (3. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.
- Sakin, H. (2013). *Ekonomik Krizleri Önlemede Devletin Rolü, Yüksek Lisans Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi* (5. Baskı). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Savaş, V. F. (1994). *Politik İktisat*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Sevim, C. (2012). *Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler ve Türkiye Örneği*. Ankara: BDDK.

- Skousen, M. (2011). *İktisadi Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası* (5. Baskı). (Çevirenler: Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak) Ankara: Liberte
- Stulz, R. (2023). Crisis risk and risk management. *European Financial Management*, 29(5), 1377-1400. <https://doi.org/10.1111/eufm.12441>
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2017). Türk Dil Kurumu. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59942ac0f1acb5.61568446, Erişim Tarihi: 16.08.20017.
- Thakkar, K. (2023). The role of behavioral economics in understanding financial decision-making during a crisis. *Darshan - The International Journal of Commerce and Management (Dijcm)*, 3(1), 114-123. <https://doi.org/10.56360/dijcm/3.i.2023.2313>
- Turanlı, R. (2011). *İktisadi Düşünce Tarihi* (5. Baskı). İstanbul: Bilim Teknik yayınevi.
- Turgut, A. (2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20(4-5), 35-46.
- Tüleykan, H. (2010). Tarihsel Süreçte Ekonomide Devletin Yeri, Gelişimi ve Yeniden Yapılandırılması. *Bütçe Dünyası dergisi* (33), 86-114.
- Ülgener, S. F. (2006). *Makaleler* (1. Baskı). (Editör: Ahmet G. Sayar) İstanbul: Derin yayınları.
- Willett, T. (2021). New developments in financial economics. *Journal of Financial Economic Policy*, 14(4), 429-467. <https://doi.org/10.1108/jfep-04-2021-0113>
- Yalçın, A. (1983). *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi* (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Yılmaz, Ö. Kızıltan, A., & Kaya, V. (2005). İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 77-96.